

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

A *versus orientem* misézési mód jogosultságáról a római rendes rítusban

Dr. Gruber László*

*plébános, PhD Theol.

Rezümé

Robert Sarah, az Isteniszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció bíboros-prefektusa egy 2016-ban Londonban megrendezett konferencián azzal a kéréssel fordult a papok és hívek felé, hogy térjenek vissza ahhoz a gyakorlathoz, amikor is az Eucharisztia ünneplésekor együtt ugyanabba az irányba fordulnak, Kelet felé vagy legalább is a templom apszisa felé, az Úr felé, aki jön. Ezt az ősi és egyetemesen elterjedt celebrálási módot három, alapvető szempont támasztja alá:

A szentmise alapvetően egy hatalmas imádság. Az oltár ugyanazon oldalán álló pap és a hívő nép azonos irányban, kelet felé fordulva együtt fohászkodik és könyörög az Úrhoz. Minthogy Isten maga testet öltött és a földi térbe és időbe belépett, illendő, hogy a mi Istennel való beszédünk 'testet öltő', krisztológikus legyen, hogy Jézus Krisztus közvetítésével, aki értünk ember lett, forduljunk a háromszemélyű egy Istenhez. A feltámadt Krisztusra utaló felkelő Nap kozmikus szimbóluma a minden helyre kiterjedő univerzalitást fejezi ki, és mégis megtartja az isteni kinyilatkoztatás konkrét jellegét.

A szentmise továbbá Istennek bemutatott áldozat és ünnepi lakoma. A mai történelmi és liturgiai ismereteink fényében biztossággal kijelenthetjük, hogy Jézus nem nézett szembe tanítványaival a *Sanctissimum* megalapításakor. Egyrészt, mert ez teljesen ellentmond az ókori asztali etikettnek, másrészt pedig, az Utolsó Vacsora résztvevői, Jézus és apostolai, mint hívő zsidók, nem egymással szemben ültek, hanem mindnyájan egy irányba, a Sion hegyi szentély felé fordultak, a zsidó liturgikus előírások szerint. Minthogy a szentmise nemcsak ünnepi lakoma, hanem közösségben bemutatott áldozat is, ezért jobban megfelel a *versus orientem* celebrálási irány. A pap a közösség élén állva viszi a Mennyei Atya elé az áldozatot. Ez a szimbolika fejezi ki jobban a pap és hívek egységét, hiszen valamennyien egy irányba, Isten felé fordulva állnak.

A szentmisében továbbá testet kell, hogy öltson az Egyház hite szerint a megdicsőült Krisztus visszatérésének a várása is, ill. az Úr felé haladás, az *eszkatológikus-paruziális* dimenzió. Az olyan liturgikus celebrálás, amely kelet felé irányul, egyben azt is jelenti, hogy ezzel belépünk a történelem jövője, az új ég és új föld felé irányuló menetbe, amely Krisztus felé vezet bennünket. A pap és a közösség nem önmagával dialogizál, hanem közös mozgásban van a visszatérő Úr felé. Ez a fajta elhelyezkedés adja az Eucharisztia nagyságát és biztosítja annak transzcendens jellegét, megóvva a közösséget attól, hogy önmagába zárkózzon.

Bevezetés

A római Kúria egyik vezető beosztású főpapja, Robert Sarah bíboros a 2016. júliusában Londonban tartott Sacra Liturgia konferencián kijelentette: „Nagyon fontos, hogy, amilyen gyorsan csak lehet, visszatérjünk ahhoz a gyakorlathoz, amikor a papok és a hívek együtt ugyanabba az irányba fordulnak, Kelet felé vagy legalább is a templom apszisa felé, az Úr

felé, aki jön. (...) Arra kérem önöket, hogy ahol csak lehet, vezessék be ezt a gyakorlatot. (...) Az önök saját pasztorális döntése fogja meghatározni azt, hogy hogyan és mikor lesz ez lehetséges, de talán ezen év adventjének első vasárnapján lenne a legmegfelelőbb bevezetni ezt a rendelkezést, mikor találkozunk az »Úrral, aki el fog jönni« és »aki nem késlekedik.«¹ Az ugyanebben az évben megjelent könyvében is világosan megfogalmazza ezt a bíboros: „Hogy mindenki megértse azt, hogy a liturgia minket bensőleg az Úr felé fordít, áldásos lenne, ha a mise alatt mind együtt, papok és hívek testileg is Kelet felé fordulnánk, amelyet a szentély jelképez. Így cselekedve törvényesen járunk el. Ez megfelel a [II.Vatikáni] zsinat betűjének és szellemének. Az Egyház első századainak tanúságai ezt bizonyítják. (...) Mint az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció prefektusa azzal állok elő, hogy a *versus orientem* [Kelet felé misézés] a Misszálé rubrikái által jóvá van hagyva, mert ez az apostoli hagyományhoz tartozik. Ahhoz nem szükséges külön engedély, hogy valaki így misézzen, pap és hívek az Úr felé fordulva. Ha fizikailag nem lehetséges *ad orientem* [Kelet felé] misézni, akkor az oltárra szükséges keresztet tenni jól láthatóan, hogy vonatkozási pont legyen mindenki számára. A keresztben lévő Krisztus a keresztény Kelet”².

A 2020. évi Eucharisztikus Világkongresszusra való készüllet jegyében hasznosnak látjuk a bíboros-prefektus által szorgalmazott *versus orientem* misézési mód teológiai-liturgikus-pasztorális jogosultságát alaposabban is bemutatni.

1. A szentmise, mint imádság – az imádság iránya: *krisztológiai-kozmológiai* dimenzió

A szentmise tekinthető a mindenkori jelenben végzett egyetlen hatalmas imádságnak, egymáshoz szervesen illeszkedő és egybefüggő imák láncolatának, melyek közül is a mise központi része, a kánon a leghangsúlyosabb, az alapítás és szerzés szavaival. Ezért is helytelen és megtévesztő a liturgikus reformot megelőzően „háttalmisézésről” beszélni, ahogyan szintén megtévesztő a II. Vatikáni Zsinatot követően „szembemisézésről”, mintha a nép lenne a vonatkozási pont, és így a hívekhez képest mondjuk, hogy szemben vagy háttal van az oltár, mintha a pap nekik mutatná be a szentmisét, nem pedig a mindenható, fölséges és örökkévaló Istennek; a „szembemisézés” kifejezés is elárulja, hogy mennyire

¹ <http://www.catholicherald.co.uk/news/2016/07/05/cardinal-sarah-asks-priests-to-start-celebrating-mass-facing-east-this-advent/>

² Robert Sarah – Nicolas Diat, A csönd ereje. A zaj diktatúrájával szemben, Szent István Társulat, Budapest 2018, 204-205; eredeti mű: La force du silence – Contre la dictature du bruit, Librairie Arthème Fayard, Paris 2016.

megfogyatkozott a szimbólumok iránti érzékünk³. Távol mindenfajta szembenállástól, sokkal inkább arról van szó, hogy - az oltár ugyanazon oldalán álló pap és a hívő nép azonos irányban állva, együtt fohászkodjon és könyörögjön az Úrhoz; a pap szándéka tehát nem az volt, hogy hátat fordítson a népnek, hanem, hogy velük együtt a szentély irányába, kelet felé nézzen⁴. De vajon miért éppen kelet felé?

Az imádságnak valamilyen konkrét irányban történő végzése, az ún. imaorientáció, egyetemes vallási jelenség, és e tekintetben a vallások két fő csoportba sorolhatók: Az elsőbe azok a kultuszok tartoznak, amelyek egy földrajzi vagy adott helyre vonatkozó orientációt követnek. Így pl. az iszlám előírja, hogy imádság közben a mekkai Kába kő felé kell fordulni, míg a judaizmus azt követeli, hogy követői forduljanak Jeruzsálem felé (amennyiben a Templom, ill. a szent város falain kívül találják magukat). A második csoport azokból a kultuszokból áll, amelyek az orientációnak egy asztronómiai (*versus solem orientem*) vagy kozmikus fajtáját gyakorolják; ezek közé tartozik a legtöbb klasszikus vallás, valamint a kereszténység is⁵.

A judaizmus és az iszlám számára tehát magától értetődő dolog, hogy az ember a centrális kinyilatkoztatási hely felé fordulva imádkozik ahhoz az Istenhez, aki megmutatta magát nekünk úgy és ott, ahol az isteni megnyilatkozás megtörtént. Mindazonáltal, mivel Isten szellemi természetű és mindenütt jelen van, ez nem jelenti-e azt, hogy az imádság nem kötődik helyhez és irányhoz? Valóban, mindenhol imádkozhatunk és Isten számunkra mindenhol elérhető. „Az istenképnek ez az egyetemessége a keresztény univerzalizmusnak a következménye, ahogy a kereszténység tekint fel a minden istenek fölött álló Istenre (...). Az univerzalitásnak ez a tudata azonban a kinyilatkoztatás gyümölcse: Isten mutatta meg magát nekünk, csak ezért ismerjük őt és csak ezért imádkozhatunk hozzá mindenhol bizalommal. Éppen ezért helyes az, hogy a keresztény imádságban ahhoz az Istenhez való fordulás fejeződik ki, aki számunkra kinyilatkoztatta magát. Ahogyan Isten saját maga testet öltött, s a földi térbe és időbe belépett, illendő, hogy Istennel való beszédünk 'testet öltő', krisztologikus

³ Vö. *Mire jó az, hogy újra lehet háttal misézni? Nem az fejezi ki jobban az eucharisztikus közösséget, ha a pap és a hívek körülállják az oltárt?* Barsi Balázs atya válasza, in https://www.barsibalazs.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=89

⁴ Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, in *A jó harc. Tanulmányok az ősi római rítusról és a katolikus szent hagyományról*, Casa Editrice »La Magione« - Miles Christi, Poggibonsi – Budapest 2006, 30.

⁵ Vö. Vogel, C., *L'orientation vers l'Est du célébrant et des fidèles pendant la célébration eucharistique*, in *L'Orient Syrien*, 9 (1964), 15-16; vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 30. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a protestáns közösségekben is megfigyelhető a lelkes, ill. a gyülekezet közös irányban történő imádkozása, így pl. az evangélikus templomokban az ősi katolikus liturgiából megmaradt a főoltárnak, mint az imádság helyének a használata, vagy a legújabbkori, ökumenikus-jellegű Taizéi protestáns közösség imagyaratában szintén jól látható, hogy a szerzetesek a velük imádkozó hívekkel közösen egy irányba, többnyire egy nagyméretű Krisztus-ikon felé fordulva, ill. arra föltekintve fohászkodnak.

legyen, hogy annak közvetítésével, aki értünk ember lett, forduljunk a háromszemélyű egy Istenhez. A felkelő Nap kozmikus szimbóluma a minden helyre kiterjedő univerzalitást fejezi ki, és mégis megtartja az isteni kinyilatkoztatás konkrét jellegét”⁶.

A keresztények keleti imádságirányának a kifejlődése és a korai jeruzsálemi egyház gyakorlata között szoros kapcsolat van: a korai keresztények egyes ószövetségi jövendöléseket értelmezve (*Ez* 11, 23; 43, 1-2; 44, 1-2; *Zak* 14, 4) azt várták, hogy az Úr második eljövetele az Olajfák Hegyén fog megtörténni, amely egykor a Mennybemenetel színhelye is volt; a város topográfiájának az ismeretében ez azt jelenti, hogy kelet felé fordulva imádkoztak. Szakrális imairány és Messiás-várás tehát szorosan összetartoztak, ami elkerülhetetlenül a zsidók és keresztények közötti konfliktushoz, ill. elkülönüléshez vezetett: a keresztények magán és liturgikus imádság közben igen korai időktől fogva mindenütt a felkelő nap, vagyis a földrajzi kelet felé fordultak, nem a földi Jeruzsálem, hanem a mennyei Jeruzsálem felé⁷.

A keresztény antikvitás igen gazdag szimbolikával ruházta fel a keleti imaorientációt: Krisztus Urunk nyugatra nézett, míg a keresztfán függött, így kelet felé tekintve Őrá nézünk fel, hiszen a kereszt áldozata a szentmisen valóságosan is megjelenik. Krisztus, a *Sol salutis* (a megváltás Napja), egyben a *Sol iustitiae* (az igazság Napja) is; a pogányság *Sol invictus*-a a legyőzhetetlen Krisztus (*Christus victor*) szimbólumává vált, aki legyőzte a halált és a sátánt, evilág fejedelmét. A felkelő nap tehát kiváltképpen erős krisztológiai szimbólum: a mi üdvösségünkért megtestesülő, a teljes kinyilatkoztatást és a halálával-feltámadásával számunkra a megváltást elhozó Krisztust egyaránt jelképezi. Nem egyszerűen tehát ókori pogány kultikus gyakorlatoknak az adoptálásáról van szó, melyeknek részét képezte pl. a *Sol invictus* vagy *Natalis solis invicti* ünnepe; Nagy Szent Leó pápa óva intett, hogy bármiféle összekeveredés legyen a keresztény és a pogány imaszokás között: a keresztények nem a Napkirályt, hanem a Nap Királyát imádták, mert a Napot magát is Isten teremtette (*non est Dominus Sol factus, sed per quem Sol factus est*)⁸. A hagyomány szerint, amikor a *Sol iustitiae* visszatér „mint a villám napkeleten támad és napnyugatig látszik” (Mt 24, 27), és mindez a szentmise ünneplése alatt fog történni. Keleti irányba tekintve, a pap és a hívek közösen készek arra, hogy üdvözöljék Őt; így ír erről Damaszkuszi Szent János: „Krisztus

⁶ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, Verlag Herder, Freiburg i. Br. 2000, 66.

⁷ Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore. L'orientamento nella preghiera liturgica*, Edizione Cantagalli, Siena 2006, 28-31.

⁸ Vö. Alácsi E. J., *A szembeállítás gyakorlatainak kritikája*, 30-31.

mennybemenetelekor keletre ment, és az apostolok így imádkoztak hozzá...Mivel mi várunk rá, azért kelet felé imádkozunk. Ez az apostolok íratlan hagyománya”⁹.

Joseph Ratzinger bíboros, a későbbi XVI. Benedek pápa írja: „A kelet felé fordulás azt is jelenti, hogy a kozmosz és az üdvtörténet összetartoznak. A kozmosz együtt imádkozik, az is várja a megváltást. Éppen ez a kozmikus dimenzió lényeges a keresztény liturgiában. Az sohasem csak az ember saját maga által létrehozott világában megy végbe. Az mindig kozmikus liturgia – a teremtés témája a keresztény imádságba tartozik. Az ima elveszti nagyságát, ha ez az összefüggés feledésbe merül. Ezért a keletelés apostoli hagyományát a templomépítés és a liturgia végzése alkalmával feltétlenül újra alkalmazni kell, ahol csak lehetséges”¹⁰.

A XX. század második felében végbement liturgikus megújulás a topográfiailag nyugat felé néző, római Szent Péter-bazilika alakzatát tette magáévá, és így abból a szentmise formájának egy új gondolatát fejlesztette ki: az Eucharisziát *versus populum*, vagyis a nép felé fordulva kell celebrálni, így az oltárnak – amint az a Szent Péter-bazilika normatív alakjában látható – úgy kell felállítva lennie, hogy a pap és a nép egymásra tekintsenek, és így közösen képezzék az ünneplők körét; csak ez felel meg a keresztény liturgia értelmének és az aktív részvételre irányuló kívánságnak. A római bazilika és az oltár felállításának értelmét ezáltal természetesen félreértették; a szentmisét bemutató pap ugyanis, ha kelet felé akart tekinteni – ahogyan azt az ősi imádkozási hagyomány megkívánja -, akkor ennek megfelelően a nép felé fordult¹¹. A XVI. század előtt „soha, sehol, a legkisebb említés sem tulajdonít semmiféle jelentőséget vagy akár csak egy kis figyelmet is annak, hogy amikor a pap misézik, a nép előtte vagy mögötte van-e. Amint azt Cyrille Vogel kimutatta, az egyetlen dolog, amihez valóban ragaszkodtak, és amit megemlítettek, az az, hogy a celebránsnak az eucharisztikus imát, mint az összes többit is, kelet felé fordulva kell mondania. (...) Nem szabad elfelejteni, hogy amikor a templom tájolása megengedte a celebránsnak, hogy az oltárnál is a nép felé forduljon, akkor nemcsak a papnak kellett kelet felé fordulnia: az egész gyülekezet vele együtt ugyanezt tette. Ez a testhelyzet sohasem volt a celebráns kiváltsága. Már sokkal előbb minden keresztényt erre szólítottak föl, mint az imádság egyetlen helyes irányára, legfőképpen pedig az eucharisztikus imában. Ez utóbbi kezdetén – a kopt liturgiában különösen is – a diakónus folyton emlékeztette a népet: 'Forduljatok kelet felé!' Így tehát azokban a templomokban, ahol olyan oltár volt, amit ma szembemisézőnek hívunk,

⁹ Gamber, K., *The Reform of the Roman Liturgy: It's Problems and Background*, Una Voce Press, San Juan Capistrano, California 1993, 84.; Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 31.

¹⁰ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 61-62.

¹¹ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 67-68.

előfordult, hogy a nép egy része – olykor egyenesen a nagyobbik fele – az oltárnak háttal állt, végig az egész eucharisztikus ima alatt. Valószínűleg ez az oka annak, hogy ez a gyakorlat majdnem kizárólagosan római sajátosság maradt¹². Egyetlen dolgot nem ismert sohasem a középső- és újkori Nyugat, egészen a legújabb korokig, és ez a jellegzetesen római konstantini bazilika használata, annak az ún. „szembemiséző” oltárával¹³.

Az eddig mondottak alapján, a nagy liturgista, Louis Bouyer ezt a következtetést fogalmazza meg: „Vissza kell adni a mise első részének biblikus jellegét, valódi igeliturgiává téve, az eucharisztikus áldozatot pedig közösségi lakomává kell alakítani, amelyen mindenki részt vesz. Ahhoz, hogy ezt tegyük, nem kell többé mesterségesen a római egyház gyakorlatával takaróznunk. Ezt legünnepélyesebb keretek között az egyetemes zsinat hirdette ki, amely most az egész Katolikus Egyház hivatalos hagyománya. Világos tehát, hogy a szemben vagy háttal történő misézést nem lehet elvi kérdésnek tekinteni, hanem kizárólag hasznossági kérdésnek. Minden a körülményektől függ: tudni kell, hogy hogyan jobb használni az oltárt egy adott helyzetben, és hogyan nem. (...) Az esetek nagyobb részében – a plébániatemplomoknál szinte mindig – pontosan a valódi közösségi liturgia visszaállítása szempontjából kell nyíltan kimondanunk, hogy a legjobb megoldás az marad, ha a pap a hívekkel azonos oldalon helyezkedik el az eucharisztikus imádság idején, mint az egész csoport látható feje”¹⁴.

Bouyer véleményével egyező álláspontot képvisel Ratzinger is: míg az igeliturgia helyén valóban helyes az igehirdető és a hallgatók egymással szemközti helyzete, mert itt tényleg megszólításról és válaszról van szó, azonban továbbra is lényeges a papnak és a híveknek a közös kelet felé való fordulása a kánon imádkozása alkalmával¹⁵. Itt nem valamiféle esetlegesről van szó, ellenkezőleg, lényegéről: nem a zárt kör felel meg az esemény lényegének, amely éppen a közös irányban nyilvánul meg, ahogyan nem a papra való tekintés a fontos, hanem a közös imádás, elindulás az eljövendő felé¹⁶. A templom nem

¹² Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, Agapé Kiadó, Szeged 2000, 38-39.

¹³ Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 55. Borromeo Szent Károlytól maradt ránk a Trienti Zsinat után megújult templomépítészet kulcsműve, az *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae* c. mű, amely 1577-ben jelent meg, s ebben a milánói érsek azt írja, hogy a *capella maior*-nak keleteltnek kell lennie, s a főoltárnak is kelet felé kell néznie. Ahol ez lehetetlen, ott előnyt élvez a nyugati irány, s ilyenkor az Egyház rítusával összhangban (*pro Ritu Ecclesiae*) a főoltáron celebrált miseáldozat közben a pap arccal a nép felé fordul. Borromeónak bizonyára azok a római bazilikák voltak a fejében, amelyek apszisa nyugatra, bejárata kelet felé néz, s ahol a misét a nép felé celebrálják. A püspök erőfeszítése, hogy a templomépítést megújítsa, része volt annak a nagyívű programnak, mely Milánó számára a *Secunda Roma* (második Róma) címet akarta kivívni; mindazonáltal Borromeó számára is a keleti irány volt az elsőbbséget élvező elv a liturgiában és a templomépítészetben. Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 70-71.

¹⁴ Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 71-72.

¹⁵ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 71.

¹⁶ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 71.

tényleges keletelése esetén is kívánatos, hogy a pap és a hívek közösen, a 'liturgikus keletet' jelölő szentély felé (*versus absidem*) fordulva imádkozzanak, ugyanis „az oltárkeresztet mint a napjainkig megmaradt keletelés maradványaként kell megjelölnünk. Benne maradt fenn a kereszt jelében érkező Úr felé való imádkozás régi hagyománya, mely azelőtt szorosán a kelet kozmikus szimbólumához kötődött. Ha tehát a Zsinat előtt szokásos celebráció-mód egy egészen meghatározott vonatkozási pontjáról akarunk beszélni, akkor nem mondhatjuk, hogy az oltár felé vagy akár a tabernákulumban lévő oltáriszentség felé miséztek, azt azonban igen, hogy a keresztkép felé, mely az „Oriens” egész teológiáját megőrizte. Ebben az értelemben volt egy folytonosság, mely egészen az apostoli idők kezdetéig visszanyúl”¹⁷.

Arra az ellenvetésre pedig, hogy a kelet felé, a nap felé való fordulásnak a liturgiába történő bevezetését manapság már nem lehet többé megkísérelni, talán mert a kozmosz nem érdekel bennünket, vagy mert menthetetlenül magunk köré rendezkedtünk be, így reagál Ratzinger: „Nem éppen manapság fontos-e az, hogy az egész teremtéssel együtt imádkozzunk? Nem éppen ma fontos-e az, hogy a jövő és az újra eljövendő Úr reménységének dimenziója számára helyet adjunk, az új teremtésre vonatkozó dinamikát ismét a liturgia lényeges alakjaként ismerjük fel és éljük?”¹⁸

2. A szentmise, mint áldozat és közösségi lakoma - az áldozatbemutatás és ünnepi lakoma iránya: *szotériológiai-ekkleziológiai* dimenzió

Immáron több, mint fél évszázaddal ezelőtt, a liturgikus megújulási mozgalom néhány úttörője (pl. Lambert Beaudin, Chevetogne alapítója) a szentmise *versus ad populum* celebrálására buzdítottak¹⁹, és ezzel a mise egyik lényegi szempontját akarták helyreállítani, mely szerint itt lakomáról van szó az áldozat mellett. A pap és nép egymással szemközti elhelyezkedése az oltár körül arra hívja fel a figyelmet, hogy az Eucharisztia Isten népének a közösségi lakomája. Azonban nem szabad elfelejteni, a legjobb liturgikus pedagógiai szándék mellett is, hogy a szentmise lakoma-jellege csakis akkor valósulhat meg, ha a nép valóban az

¹⁷ Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, Johannes Verlag, Einsiedeln 1985, 123.

¹⁸ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 72.

¹⁹ Alapvetően három indítéka volt ennek: a Zsinat előtti misében az olvasmányokat az oltárra fektetett misekönyvből kellett végezni, a hallgatóságnak háttal, ami élettelen formaságnak tűnt – az oltárnak a nép felé fordítása ezt könnyűszerrel orvosolni látszott; továbbá, helyre akarták állítani a mise egyik lényegi szempontját, a lakoma-jellegét az áldozat mellett; végezetül, a szembemisézés ősi gyakorlatára hivatkoztak. Mindazonáltal, a zsinati instrukció helyreállította a Biblia népnyelvű olvasását, és az ambó, ill. felolvasóállvány használatát, ezzel a szembemisézés alapvető indoka megszűnt; a szembemisézést nem szabad valamilyen 'csodaszernek' tekinteni: ez csak akkor tud áldásos hatást kifejteni, ha lehetővé válik az oltár körül való gyülekezés, ami a leginkább kisközösségek esetében lehet alkalmas; azt, hogy a szembemisézés lett volna az ősi és egyetemesen elterjedt gyakorlat, a mai liturgiatudomány egyértelműen cáfolja. Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 70-71.

oltár körül gyűlik össze, és nem csak az előtt áll (vagy ül), míg a pap – gyakran – teljesen egyedül a másik oldalon van; semmi sem idegenebb ugyanis egy étkezéstől, mint egy ilyen formájú elhelyezkedés²⁰.

A lakoma-jelleg, s így a *versus populum* celebráció irány hangsúlyozói természetesen előszeretettel hivatkoznak az Utolsó Vacsorára is. A mai történelmi és liturgiai ismereteink fényében azonban biztonsággal kijelenthetjük, hogy Jézus semmiképpen sem nézett szembe tanítványaival a *Sanctissimum* megalapításakor. Egyrészt, mert ez teljesen ellentmond az ókori asztali etikettnek: Jézus idejében az asztalok félkör alakúak voltak (a görög szigma betűhöz, ill. patkóhoz hasonlóak), melyek külső oldalán helyezkedtek el a vendégek, míg a másik oldalt szabadon hagyták a felszolgálóknak; a vendégek, ill. a család tagjai tehát mind egy oldalon ültek (vagy heveredtek le), a családfő helye pedig a félkör jobb oldalán és nem a közepén volt. Másrészt pedig, az Utolsó Vacsora résztvevői, Jézus és apostolai, mint hívő zsidók, nem egymással szemben ültek, hanem mindnyájan egy irányba, a Sion hegyi szentély felé fordultak, amint az elő volt írva a zsidó liturgikus szokások szerint²¹. Az Oltáriszentség alapításának a körülményeit így aligha lehet a szembemisézés gyakorlatának az igazolására felhasználni, ellenkezőleg: „A kereszténység kezdetén semmiféle étkezésen sem foglalt helyet az asztaltársaság vezetője a többi résztvevővel szemben. (...) Az őskeresztényeknek tehát sehonnan sem támadhatott olyan ötletük, hogy az étkezés vezetéséhez valaki a néppel szembe forduljon. Sőt, pont az ellenkező elrendezéssel emelték ki az étkezés közös jellegét, vagyis azzal, hogy minden résztvevő az asztalnak ugyanazon a felén foglalt helyet”²². Amennyiben az Eucharisztia közösségi-jellegének a kihangsúlyozása a lelkipásztori, ill. a liturgikus pedagógiai cél, akkor ismételten idéznünk kell Bouyer egyértelmű megállapítását: „Pontosan a valódi közösségi liturgia visszaállítása szempontjából kell nyíltan kimondanunk, hogy a legjobb megoldás az marad, ha a pap a hívekkel azonos oldalon helyezkedik el az eucharisztikus imádság idején, mint az egész csoport látható feje”²³. A teljes kör alakban való, vagy az egymással szemközti elhelyezkedés tehát sohasem eszményi, bár eleinte segítheti a mai keresztényeket az Eucharisztia közösségi jellegének a megértésében, de csak akkor, ha egy vagy kevés sorban állnak; nagyszámú hívő esetén a nép felé fordított oltár csak akkor kívánatos, ha a templom hajójában áll és nem az apszis húrjában, mint a római bazilikák középkori elrendezésében²⁴.

²⁰ Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 71-72.

²¹ Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 37-38; vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 17-18.

²² Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 38.

²³ Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 72.

²⁴ Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 73.

Az Eucharisztia lakoma-jellegének túlzott hangsúlyozása azonban könnyen magával hozza a szentmise áldozati-jellegének elhomályosulását²⁵. A szentmise nem csupán az Utolsó Vacsorának az emlékezete, felidézése, valamilyen módon történő megjelenítése; „a keresztények Eucharisziája a 'lakoma' fogalommal egyáltalán nem írható le teljesen. Mert az Úr a keresztény kultusz újdonságát ugyan egy zsidó (Pászka-)ünnep keretében alapította meg, azonban ennek az újnak és nem magának a lakomának, mint ilyennek az ismétlésére adott megbízást. Az új ezért igen hamar kivált a kontextusból és megtalálta a neki megfelelő, saját alakját, ami egyébként már az által is adott volt, hogy az Eucharisztia a keresztre és ezzel a templomi áldozatnak a Logosznak megfelelő istentiszteletté válására utal vissza. Ebből adódott azután az is, hogy a zsinagógai igeliturgia – keresztény módon megújított és elmélyített alakjában – Krisztus halálára és feltámadására való emlékezéssel 'Eucharisziává' olvadt össze és éppen így valósította meg hűen az 'ezt cselekedjétek' megbízást. Ez az új, teljes alak nem egyszerűen a 'lakomából' volt levezethető, hanem a templom és a zsinagóga, az Ige és a Szentség, a kozmikus és történelmi dimenzió összefüggése alapján határozható meg. Éppen abban az alakban fejeződik ki, amelyet a szemita kereszténység korai egyházainak liturgikus struktúráiban találunk meg”²⁶.

A szentmise, amellet, hogy egyetlen hatalmas imádság, Jézus Krisztus egyszer s mindenkorra végbevitt, egyetemes megváltást szerzett golgotai keresztdozatának a megjelenítése. Nemcsak a szentmise lakoma-jellegének, hanem a közösségben bemutatott áldozati mivoltának is jobban megfelel a *versus orientem/absidem*, semmint a *versus populum* celebrálási irány; a jól látható, nagyméretű feszülettel ellátott díszes főoltáron történő celebrálás még jobban kiemeli a szentmise és Krisztus megváltó áldozatának lényegi kapcsolatát, annak magasztosságát, emelkedettségét, egyedüliségét. „A pap a közösség élén állva, a hívőkkel egyirányba nézve viszi a Mennyei Atya elé az áldozatot (...) ez a szimbolika fejezi ki jobban a pap és hívek egységét, hiszen valamennyien egy irányba, Isten felé fordulva állnak”²⁷.

Ma, amikor - főleg a nyugati kultúrkörhöz tartozó - számos országban az Eucharisztia sokak szemében 'testvéri lakomára' szűkül le, miközben az áldozati-jellege elhomályosul, a *versus orientem/absidem*, ill. a főoltáron történő celebrálás még inkább világossá teszi, hogy a szentmise nemcsak jó barátok étkezése és az Utolsó Vacsora emlékezete, hanem „az Egyház közös áldozata, ahol az Úr velünk és értünk könyörög, ahol magát adja nekünk. Ez Krisztus

²⁵ Vö. Dobszay L., *Jegyzetek a liturgiáról*, Új Ember Kiadó, Budapest 2001, 242;

²⁶ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 68-69.

²⁷ Dobszay L., *Jegyzetek a liturgiáról*, 242.

áldozatának szentségi megújulása, amelynek üdvözítő ereje mindenkire kiterjed, jelenlévőkre és távoliakra, élőkre és holtakra. Ismét tudatosítanunk kell, hogy az Eucharisztia nem veszíti el erejét akkor sem, ha az ember nem járul szentáldozáshoz. (...) Ha a miséről való teljes szemléletre tér vissza az ember, - testvéri étkezés, de ugyanakkor az Úr áldozata is, amely erőt és hatékonyságot hordoz magában annak számára, aki hitben egyesül ott vele -, akkor az is, aki nem eszik magából a 'kenyérből', a saját mértéke szerint, de ugyanúgy részesedik a mindenki más számára megajánlott adományokból"²⁸, és ez mindenképpen nagy bátorítás és vigasz azok számára, akik bármilyen okból kifolyólag is nem járulhatnak szentáldozáshoz.

A liturgikus megújulás tagjai közül egyeseket, így a már említett Lambert Beauduint és tanítványait - akik a bibliai olvasmányokat a misében rendes helyükre akarták visszaállítani, a mise közösségi lakoma mivoltát hangsúlyozták és a *versus populum* celebrálási irányt képviselték - rendre titkos protestantizmussal vádolták, s ez utóbbinak volt is érthető oka: noha a Szent Péter bazilika (és más római templomok) oltárának orientációja szembemisézésre enged következtetni, valójában a *versus populum* celebráció teljesen abszurd és idegen lett volna az ősegyházban, a keresztény antikvitásnak sem az irodalma, sem az építészete nem támasztja alá a szembemisézés gyakorlatát. A legelső ilyen példa a történelemben Luther Márton nevéhez és a reformációhoz kötődik, aki így ír *A német mise és az istentisztelet rendje* (1526) c. kis könyvében: „Ami a valódi misét illeti a keresztények között, az oltárnak nem szabad megmaradnia jelenlegi formájában és a papnak mindig a néppel szemben kell lennie, amint azt, kétség nélkül feltételezhetjük, Krisztus is tette az utolsó Vacsora alkalmával. Nos, mindez majd idővel kialakul”²⁹. Luthernek, amennyiben következetesen elutasította a szentmise áldozati jellegét, csupán az úrvacsorai, közös lakomai jellegét vallva, annyiban teljesen igaza van. Mert ugyan miért is kellene, hogy egy protestáns istentisztelet vezetője a gyülekezetnek háttal állva 'celebrálja' az Úr vacsorájának pusztán emlékezetét? Ha nincsen szó sem valóságosan megjelenített áldozatról, sem transzszubsztanciális jelenlétről, nemde sokkal inkább logikus és az emlékezést, az egykoron történetek felidézését jobban segítő és láthatóbbá tevő a pásztor és a hívők frontális elhelyezkedése? És nemde jobban illő, hogy Krisztus és apostolainak utolsó vacsorájára utaló kenyér és bor oltár helyett asztalra kerüljön?

Az Eucharisztia katolikus felfogásának „azért sem felel meg a *versus populum* misézés és a *mensa* asztalok használata, mert az a reformáció óta egy anti-katolikus tartalmat öltött magára. A protestánsok azért verték szét a templomok oltárait és helyettesítették azokat

²⁸ Ratzinger, J., *Beszélgetés a hitről Vittorio Messori-val*, Vigília Kiadó, Budapest 1990, 116.

²⁹ Vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 19.

faasztalokkal, mert elvetették a katolikus áldozati teológiát. Klasszikus megfogalmazását adta ennek Nicholas Ridley, London anglikán püspöke: 'Az asztal formája majd könnyebben eltéríti az egyszerű híveket a pápista mise babonás elképzeléseitől az Úrvacsora helyes használata felé. Mert az oltár célja az, hogy áldozatot mutassanak be rajta, míg az asztal szerepe az, hogy az emberek rajta egyenek' (1550). Katolikusok valaha életüket áldozták azért, hogy oltáraikat megvédelmezzék a rombolástól, köztük Gwyn Szent Richárd Wales-i vértanú, aki az általa írt énekben keserű hangon panaszkodik a protestáns oltárrombolás miatt: 'Az oltár helyén nyomorúságos asztal, Krisztus helyett közönséges kenyér'³⁰.

Az asztal-formájú oltárok felállítása és a régi főoltárok szétszerelése vagy szentségházzá való lefokozása szükségképpen azt eredményezte, hogy a keresztény oltár jelentése és kiemelt méltósága elhomályosodott mind a hívek, mind a klérus tagjainak jó része előtt. Az oltár az Egyház liturgiájának fókuszja, a templomépület létezésének egyetlen oka; a templom létezik az oltárért és nem fordítva. Az Egyház számára az oltár Krisztust magát jelenti: Ő az oltár, az Áldozat és a Főpap; az oltár iránti tisztelet, amely annak méltó formájában mutatkozik meg elsősorban, a Krisztusnak kijáró tiszteletet jelképezi³¹. Az evangéliumi szegénységhez való helyes ragaszkodásnak ezért sem szabad tehát oda vezetnie, hogy azt higgyük, hogy az eszményi oltár egy konyhaasztalnak kell lennie, ellenkezőleg: az oltár elhelyezésének, formájának és méretének, anyagának és megmunkálásának olyannak kell lennie, hogy az oltár legyen a templom legszebb tárgya³². Templomaink gyönyörű és impozáns főoltárai, melyeket a bennünket megelőző generációk nagylelkű adományjaiból építettek, tökéletesen megfelelnek ennek a jogos kívánalomnak, és az ennél még fontosabbnak, hogy ti. *versus orientem/absidem* celebrálással az Eucharisztia közösségi lakoma-jellegének, és még inkább, áldozati mivoltának méltó és alkalmas helyszínei legyenek, bizonyos jobban, mint bármilyen szembemiséző oltáron történő *versus populum* celebráláskor.

3. A szentmise, mint a megdicsőült Krisztus visszatérésének várása – az Úr felé haladás iránya: *eszkatológikus-paruziális* dimenzió

J. Ratzinger írja: „A múlt, a jelen és a jövő egymásba fonódnak és az örökkévalóságot érintik. (...) A templom függőnye kettéhasadt, az ég az ember Jézusnak és így az egész emberségnek az élő Istennel való egyesülése által megnyílt. (...) A keresztény liturgia többé

³⁰ Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 35-36.

³¹ Vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 32-33.

³² Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 75.

nem helyettesítő kultusz, hanem a képviselőnek hozzánk való közeledése, belépés a képviselőbe, magába a valóságba való belépés. Valóban részt veszünk az égi liturgiában (...). A liturgikus ünnepben ugyancsak végbemegy az *exitus*-nak *reditus*-szá való változása. A kimenetel hazatéréssé, a lesüllyedés Istenhez való felemelkedésünkké válik. A liturgia a földi időt Jézus Krisztus idejébe és jelenlétébe közvetíti. A liturgia a megváltás folyamatának fordulópontja. A pásztor vállára veszi az elveszett juhot és hazaviszi”³³. A bíboros mélyértelmű szavai is megsejtetnek valami lényegileg fontosat a szentmise teljes valóságát illetően: nemcsak a föltámadt Krisztus felé, a jelenben történő közös odafordulás és nagyívű imádság ez, és nem is csak az Úr múltbéli, utolsó vacsorájának és az azzal lényegileg egybefonódó kereszttáldozatának szentségi, vérnélküli, de valóságos megjelenítése, közösségi lakomaként is, hanem a konszekráció szavaira adott hívői válasz, (‘halálot hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz’), annak belső meggyőződése egy még előttünk álló, de biztosan ránk váró valóság beteljesedésének az ígéretére mutat rá, annak bizonyosságát hordozza, arra nyit meg, afelé irányítja belső tekintetünket és irányítja haladásunkat. De vajon a celebrálás melyik módja az, amely képes inkább és jobban megfelelni a szentmise e hangsúlyosan eszkatológikus dimenziójának? – tanulmányuk fő részének harmadik pontjában erre a lényegi fontosságú kérdésre keressük a választ.

Amikor a *versus orientem/absidem* celebráláskor a pap az oltár és a nép között áll, sajátos és egyedülálló módon Krisztust jeleníti meg, aki az egyedüli közvetítő Isten és az emberek között (*Zsid* 9,15). A pap az emberiség képviselője, amikor az ég és föld találkozásának szent helyén állva, az oltáron Krisztus áldozata megjelenik, és egyúttal olyan, mint a keleti pásztor, aki nyája élén állva vezette őket a kietlen pusztában a dús legelők felé: a pap és a hívő nép együtt küzdenek azért, hogy újra elnyerjék az elveszett Paradicsomot, amit Krisztus szerzett vissza számunkra.

A keresztények, akik az igen korai időktől fogva nem a földi Jeruzsálem, hanem kelet, a mennyei Jeruzsálem felé fordulva imádkoztak a liturgiában, a felkelő napot úgy tekintették, mint az eszkatológikus reménynek a kifejezőjét: az Úr ismét eljön dicsőségben megítélni a világot, összegyűjti majd választottait, hogy belőlük építse fel ezt a mennyei várost³⁴. Azzal, hogy a „hívek a mellékhajók helyett egyre inkább a főhajóban gyűltek össze, a keleti orientáció egy új, dinamikus jelentést nyert. A hívek gyülekezete immár nem statikus, várakozó pozícióban rendeződött el félkör alakban, melynek fókuszja az oltár volt, hanem inkább hasonlított egy katonai formációhoz. A szimbolikus elrendeződés azt sugallta, hogy

³³ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 53-54.

³⁴ Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 31.

Isten népe a liturgikus processziók elrendeződésében vonul át e földi siralomvölgyön az Ígéret Földjének meghódítása felé. A keleti orientáció a paradicsomkert irányát volt hivatva kijelölni, melyet a bűn miatt elveszítettünk, de Krisztusban kiengesztelődve az Atyával, újra megtalálunk napkeleten”³⁵. A kelet felé történő celebrálás tehát az elveszett és újra megnyert paradicsomkert utáni vágyódásunkat is jelképezi Aquinói Szent Tamás szerint ³⁶.

Ismét idézzük J. Ratzingert: „Az a körülmény, hogy Krisztust a felkelő nap szimbolizálja, eszkatologikusan jellemzett krisztológiára is utal. A nap a visszatérő Urat, a nap végleges felkeltét szimbolizálja. Kelet felé imádkozni ezt jelenti: az eljövendő Krisztus felé megyünk. Olyan liturgia, amely kelet felé irányul, egyben azt is jelenti, hogy ezzel belépett a történelem jövője, az új ég és új föld felé irányuló menetébe, amely Krisztus felé vezet bennünket. Ez a remény imádsága, utunkat kísérő imádság, amelyen számunkra Krisztus élete, szenvedése és feltámadása az iránymutató. Minthogy ez így van, a kereszténység egyes részeinél már igen korán a keleti irányt a kereszt által hangsúlyozták. Ez az *Jel* 1,7 és *Mt* 24,30 közötti összefüggésből származhatott. János Jelenések könyvében a következő olvasható: 'Lásd, ott jön Ő a felhőkön és minden szem fogja Őt látni, azok is, akik Őt átszúrták és jajveszékelní fog miatta a föld összes nemzete. Igen, ámen.' (...) Az Emberfiának, a keresztülszúrtnak a jele a kereszt, amely most a Feltámadott győzelmi jelévé vált. Így a kereszt és a kelet szimbolikája egymásba mennek át; mindkettő ugyanannak a hitnek a kifejeződése, amelyben Jézus Pászkájára való emlékezés jelenlétet teremt és annak a remény olyan dinamikáját adja, amely az eljövendőre irányul. (...) Az imádságnak kelet felé néző iránya kezdettől fogva hagyomány lett, és alapvető kifejezési módja a kozmosz és a történelem szintézisének, az üdvtörténet egyedülállóságába való rögzítettségnek és az eljövendő Úr felé történő haladásnak. Ily módon a már elnyerthez való hűség és az előrehaladás dinamikája egyaránt kifejeződik”³⁷.

A krisztológiai-eszkatológikus dimenziókon túl a *versus orientem* misézés további teológiai gazdagságait is megfogalmazza a bíboros: „A kelet – 'Oriens' – tudvalévően, a felkelő nap folytán egyidejűleg feltámadás-szimbólum, és így nemcsak krisztológiai jelentéssel bír, hanem utalás az Atya hatalmára és a Szentlélek működésére, valamint a parúzia-remény megjelenítője volt. Ez a közös arrafelé fordulás tehát az Eukarisztia kozmikus irányulását, ill. egyidejűleg feltámadás-teológiai és így szentháromságos jelentését hozza

³⁵ Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 32; Vö. Gamber, K., *The Reform of the Roman Liturgy*, 162.

³⁶ „A paradicsomkert keleten feküdt a Teremtés könyve második fejezetének septuaginta fordítása szerint, ezért így azt a vágyunkat jelezzük, hogy visszatérjünk oda”; *Summa Theologiae*, II-II, q. LXXXIV, ad. 3.

³⁷ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 61. 65-66.

magával, valamint ezzel egy 'paruziális' kijelentés, a remény teológiája, és a minden misében Krisztus második eljövetele várásának kifejeződése is"³⁸.

A keleti irányban történő misézéssel szemben a *versus populum* celebrálást az „erősen kidomborított közösségi karaktere határozza meg, melyben pap és közösség egymás felé fordulva egy dialógusviszonyban állnak. Azzal is még mindig csak az Eucharisztia egy dimenziója fejeződik ki. A veszély abban áll, hogy ez a 'közösségesdi' a közösséget zárt körré teszi, mely nem veszi többé észre a feltörő szentháromságos dinamikát, mely éppen az Eucharisztia nagyságát adja. Ezen elképzelés ellen, mely az autonóm, önmagának elegendő közösség ideájával találkozik, a liturgikus nevelés minden erejével tenni kell. A közösség nem önmagával dialogizál, hanem közös mozgásban van a visszatérő Úr felé"³⁹.

Ez a liturgikus nevelés talán annak mély megfontolásával kell, hogy kezdődjön, amit az Istentiszteleti és Szentségfegyelmi Kongregáció a VI. Pál által kiadott misekönyv 299. rubrikájának kapcsán, a misézés irányára vonatkozó kérdésre⁴⁰ adott válaszában megfogalmazott: „Bármilyen legyen is a celebráló pap elhelyezkedése, világos, hogy az eukarisztikus áldozatot az egy és háromságos Istennek ajánljuk fel, és hogy a voltaképpeni örök Főpap Jézus Krisztus, aki a pap szolgálatán mint látható vezetőn és az ő eszközén keresztül működik. A liturgikus gyülekezet a hívek általános papságának erejéből vesz részt a szertartáson, mely megkívánja a felszentelt pap szolgálatát az eucharisztikus szinaxison. Különbséget kell tennünk a kommunikációval összefüggő fizikai helyzet és minden résztvevő belső lelki irányzódása között. Hatalmas tévedés lenni azt gondolni, hogy az áldozati cselekmény fő irányzódása a gyülekezet felé fordul. Akkor is, ha a pap *versus populum* misézik, mely törvényes és gyakori esetben ajánlott megoldás, az ő lelki magatartásának mindig *versus Deum per Jesum Christum* (Jézus Krisztuson át az Isten felé) kell irányulnia, s ezzel az egész Egyházat képviselnie. Továbbá az Egyháznak, mely konkrétan testet ölt a résztvevő gyülekezetben, elsődleges lelki tevékenységében tökéletesen *versus Deum* kell irányulnia"⁴¹.

Ugyancsak szükséges, hogy az iméntiekben leírt alapvető, helyes teológiai belső hozzáállás a templomépítészet látható, külső formáiban és a liturgiában is megmutatkozzék, különös tekintettel az oltártér kialakítására, ill. a celebrálás irányára: a kerek templom, ill. a teljes kör alakban való elhelyezkedés – ami a kultusz statikus felfogásának kedvezne -

³⁸ Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, 122.

³⁹ Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, 124.

⁴⁰ „Vajon az *Institutio Generalis Missalis Romani* 299. pontjában olvasható kifejezés olyan normát állít-e, melynek értelmében tilosnak kell tekinteni a papnak *versus absidem* elhelyezkedését?”

⁴¹ Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad questiones de nova Institutione Generalis Missalis Romani*, in CCCIC 32, 2000, 171-172.

sohasem eszményi, akkor is, ha eleinte segítheti a híveket az Eucharisztia közösségi jellegének megértésében, ugyanis az eszményi templomnak és liturgiának nem az önmagában zárt emberi család a modellje⁴²; a keresztény családnak, ill. közösségnek nyitottnak kell lennie „a láthatatlan Egyház felé, amely az összes többi keresztényből áll, ebben a világban és a másikon, nyitottnak a világ felé és ezen a világon túl az örökkévalóság felé”⁴³. Tehát, „a liturgia olyan előremutató mozgás legyen, amellyel közösen csatlakozunk az égi város felé vezető zarándoklatba. Nem azért gyűlünk össze a templomban, hogy ott maradjunk, hanem hogy onnét induljunk, zarándokok, akik együtt vágnak neki a jelen világnak, a mennyország felé haladva, az élő Isten eszkatológikus jelenlétében. Ezért a keresztény templomnak, hasonlóan az őt megelőző zsinagógához, egy közös tengely mentén kell elrendeződnie, így a liturgia beletestesül az egyik fókuszpontból a másikba történő átvonulásba: először Isten igéjének felhívása, ezután az oltárhoz vonulás, majd a látható oltáron túl folytatódik evilági utazásunk az eljövendő világra. (...) A szentségi liturgiában mindig jelen kell lennie egy kozmikus jelképrendszernek. A szentségi világ sohasem lehet elszigetelt a valós világtól. (...) Ha ez nem valósulhat meg a kelet felé imádkozás egyszerű, hagyományos gyakorlatával, akkor valamilyen más módszerhez kell eljutnunk. Az épületnek olyan elrendezést kell tehát adni, amely az oltár felé vezet, de nem állít meg ott, mert az oltár kozmikus és kozmosz feletti távlatot is jelez. Az építészeti formának és díszítésnek, amint a múlt templomaiban is, ezt a kettős dimenziót szükséges biztosítani az oltár részére: a világba való 'belehelyezés', amely nem lehet világiasság, és ezzel együtt egy másik világ felé való irányulás, amelyben nekünk is meg kell szentelődnünk”⁴⁴. Ezért is meghatározó jelentőségű lesz az Eucharisztia ünneplése számára az oltár, a maga megjelenésében, kivitelezésében, méretében, a templomtérben, ill. szentélyen belüli elhelyezésében, tájolásában: „az oltár mintegy a megnyílt menny helye; nem zárja le a templomteret, sőt megnyitja az örök liturgia felé”⁴⁵.

A keresztény liturgia középpontjában a *Maiestas Domini*, a feltámadt és felmagasztaltatott Úr áll, aki egyszer majd visszatér, s akinek a visszatértét az Eucharisziában most elővételezzük. A liturgiában az Egyház elébe megy, s ezzel a liturgia az Ő eljövételének fogadására igyekvés aktusa is; a liturgia tehát megelőlegezett parúzia, a 'már' belépése a mi 'még nem' világunkba. Nem az ember gondol ki magának valamit, aztán azt énekli, hanem az ének az angyaloktól ér el hozzá; a liturgia nem olyan dolog, amit a szerzetesek alakítanak ki, az már előttük is létezett, valójában belépés a mindahányszor már megtörtént égi liturgiába. A

⁴² Vö. Bouyer, L., *Építész és liturgia*, 61. 73.

⁴³ Bouyer, L., *Építész és liturgia*, 73.

⁴⁴ Bouyer, L., *Építész és liturgia*, 62-63.

⁴⁵ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 62-63.

földi liturgia csakis azáltal liturgia, hogy beletagozódik a már lezajlott, nagyobb, égi liturgiába; a liturgia tehát feltételezi a megnyílt eget⁴⁶. „Ha nem áll nyitva az ég, a liturgia szerepjátékká, végső soron a közösség önigazolásának jelentéktelen kísérletévé silányul, ahol lényegében semmi sem történik. A döntő tényező tehát a krisztológia primátusa. A liturgia vagy Isten műve, vagy nem is létezik; Isten és cselekedetének elsődlegességével, ami minket földi jellegében szólít meg, válik az egyetemesség és az egyetemes nyitottság minden liturgikus eseményben adottá, ez pedig nem a közösség, hanem Isten népe és Krisztus testének szintjén lesz felfoghatóvá. Csupán ebben a nagy összefüggésben értelmezhető helyesen pap és közösség egymás közötti viszonya. (...) Minden liturgikus ünnepben az egész Egyház, ég és föld, Isten és ember részt vesz, nem csupán elméletben, hanem teljes valóságában. Ha az áldozatot minél inkább ezzel a tudattal, ezzel az átélt tapasztalattal vesszük magunkhoz, annál konkrétabban valósul meg a liturgia lényege. (...) Az újkori individualizmussal és az ehhez kapcsolódó moralizmussal szemben ismét a misztérium dimenziójának kell színre lépnie, azaz a liturgia kozmikus jellegének, ami eget és földet összeköti. A Krisztus húsvéti áldozatában való részesedésben a liturgia átlép minden időbeli és térbeli határon, hogy mindezeket Krisztus azon órájára gyűjtse egybe, amely a liturgiában nyer elővételezést, és így a történelmet annak céljára nyitottá teszi”⁴⁷.

Összegzés:

Ha reálisan szemléljük a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus megújulást, annak konkrét megvalósulásait, ill. az elmúlt évtizedek lelkipásztori tapasztalatait, tényszerűen kell megállapítanunk, hogy a liturgiának a fentebbiekben leírt felfogása, gyakran és sokfelé nem ölt érezhetően testet az Eucharisztia ünneplésekor, talán mert nem igazán vagy csak kevésbé ismert, hívek és papok számára egyaránt, a szentmise egymásba fonódó dimenzióinak mélységes gazdagsága, különösképpen is a kozmikus-paruziális szempontok. Márpedig, „a liturgia egy olyan szemléletmódja, ami a misztérium-jelleget és annak kozmikus dimenzióját nem láttatja, nem a liturgia reformjaként, hanem deformálásaként hat”⁴⁸.

Mínthogy a pap és a nép állandó szembenézése egy bezárt kör képzetét sugallja, ezért a *celebratio versus populum* akaratlanul is az Eucharisztia transzcendens dimenzióját csökkenti, mégpedig oly mértékben, hogy ezzel a liturgikus közösség könnyen autonóm, önmagának

⁴⁶ Vö. Ratzinger, J., *Új éneket az Úrnak!*, Jel Kiadó, Budapest 2007, 179-180.

⁴⁷ Ratzinger, J., *Új éneket az Úrnak!*, 185. 187-188.

⁴⁸ Ratzinger, J., *Új éneket az Úrnak!*, 189.

elegendő, önmagába záruló gyülekezetté, az önmagán belüli dialógus színhelyévé lesz, elszakítva magát a hívők más gyülekezeteitől és a mennyei szentek láthatatlan társaságától. A transzcendens érzék elhomályosulása a korszellem, a *Zeitgeist* hatalmas áradatának megnyilvánulása, amelyet nem szabad alábecsülnünk. Ma sokkal inkább, mint valamikor a „kultikus immanentizmus” veszélye fenyeget, melynek lényege, hogy a liturgikus közösség beolvad egy önmagára hivatkozó, horizontális, humanisztikus világba. A liturgia széleskörű deszakralizációját és szekularizációját lehet tapasztalni, amely együtt jár a keresztény élet pusztán horizontális látásával, melynek gyökerei a hiányos krisztológiában vannak. Az igazi istentisztelet célja azonban nem más, mint kijutni a transzcendens világba, bekapcsolódni az igazi, folyamatosan zajló égi liturgiába, Sion hegyéhez járulni, „az élő Isten városához, a mennyei Jeruzsálemhez, és a megszámlálhatatlanul sok angyal ünnepi seregéhez, és az Elsőszületett gyülekezetéhez” (*Zsid* 12,22); ezt a kijutást kell tehát szimbolizálni a liturgiában minden eszközzel, amit az adott hagyomány rendelkezésünkre bocsát. A liturgia közösségi jellege kétségtelenül fontos, de nem egyetlen aspektusa annak. Az Eucharisztia kozmikus szimbolizmusa megengedi, hogy a világ átlátszó maradjon a transzcendens valóság számára. A liturgikus imádság alatti közös *versus orientem/absidem* orientáció egyrészt a feltámadt Krisztust és vele együtt az Atya hatalmát, ill. a Szentlélek tevékenykedését, vagyis az Eucharisztia szentháromságos, ill. kozmikus dimenzióját jelzi, másrészt pedig a Krisztus második eljövételéről szóló remény teológiájának a tanúja is, végsősoron a kozmosz és a történelem keresztény szintézise⁴⁹.

Amikor Istent megszólítjuk, imádságunknak mintegy 'megtestesülnie' kell. A pap az Eucharisziát nem 'arccal a népnek' celebrálja, sokkal inkább az egész gyülekezet celebrál 'arccal Isten felé', Jézus Krisztus által a Szentlélekben. Az oltár olyan elhelyezése, amikor a pap is, a hívők is kelet felé fordulva ugyanazon irányban néznek, *ad Dominum*, kifejezi egyrészt, hogy az Eucharisztia Isten elé vitt hálaadás, megszentelés, emlékezés és közbenjáró felajánlás (*prophora, anaphora, oblatio*), másrészt világossá teszi az eszkatológikus várakozást, a parúzia-irányultságot, minthogy a visszatérő Krisztus misztériumát celebráljuk, *obviam Sponso*, arccal a Vőlegény felé, *donec veniat in caelis*, mígnem eljön a mennyből. Ezért is véli úgy Max Thurian jeles liturgia-szakértő, hogy a klasszikus nyugati bazilika-alaprajz, hosszú, négyszögletes hajóval és félköríves szentéllyel illik a legjobban az Úr felé tartó zarándok közösséghez, mivel a nép várakozásának és az Úrral való találkozásnak a dinamizmusát fejezi ki; az apszis felé fordított nagyméretű oltáron történő celebrálás az Urat

⁴⁹ Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 73-79.

illető felajánlás – szemlélődés – imádás - eszaktológikus várakozás aspektusait egyidejűleg mind magában foglalja⁵⁰. Az Eucharisztia kelet felé történő, *versus orientem/absidem* celebrálása mellett foglalnak állást, kellő teológiai megfontolásokkal, többek között olyan kiváló liturgiaszakértők, ill. teológusok mint pl. J. A. Jungmann, L. Bouyer, K. Gamber, C. Vogel, M. Napier, M. Metzger, P. Claudel, H. de Lubac, H. U. von Balthasar, J. Ratzinger, C. Schönborn, A. Nichols, B. Fischer, T. Garriga, M. Kunzler.

A tanulmányunkban bemutatott megokolások alapján kijelenthetjük, hogy a római rendes rítusban a *versus orientem/absidem* celebrálás teljesen megfelel a liturgikus reform szándékának, teológiailag megalapozottnak, lelkipásztorilag pedig indokoltnak tekinthető; mindezek fényében jól érthető és elfogadható Robert Sarah bíboros, az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció prefektusának a bevezetőben idézett kérése, mely szerint az Eucharisztia celebrálásakor papok és a hívek együtt ugyanabba az irányba forduljanak, Kelet felé, vagy legalábbis a templom apszisa felé, az Úr felé, aki jön.

⁵⁰ Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore* , 79-85.

IRODALOM:

<http://www.catholicherald.co.uk/news/2016/07/05/cardinal-sarah-asks-priests-to-start-celebrating-mass-facing-east-this-advent/>

Robert Sarah – Nicolas Diat, A csönd ereje. A zaj diktatúrájával szemben, Szent István Társulat, Budapest 2018, 204-205; eredeti mű: La force du silence – Contre la dictature du bruit, Librairie Arthème Fayard, Paris 2016.

Vö. Mire jó az, hogy újra lehet háttal misézni? Nem az fejezi ki jobban az eucharisztikus közösséget, ha a pap és a hívek körülállják az oltárt? Barsi Balázs atya válasza, in https://www.barsibalazs.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=89

Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, in *A jó harc. Tanulmányok az ősi római rítusról és a katolikus szent hagyományról*, Casa Editrice »La Magione« - Miles Christi, Poggibonsi – Budapest 2006, 30.

Vö. Vogel, C., *L'orientation vers l'Est du célébrant et des fidèles pendant la célébration eucharistique*, in *L'Orient Syrien*, 9 (1964), 15-16; vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 30. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a protestáns közösségekben is megfigyelhető a lelkész, ill. a gyülekezet közös irányban történő imádkozása, így pl. az evangélikus templomokban az ősi katolikus liturgiából megmaradt a főoltárnak, mint az imádság helyének a használata, vagy a legújabbkori, ökumenikus-jellegű Taizéi protestáns közösség imagyakoratában szintén jól látható, hogy a szerzetesek a velük imádkozó hívekkel közösen egy irányba, többnyire egy nagyméretű Krisztus-ikon felé fordulva, ill. arra föltekintve fohászkodnak.

Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, Verlag Herder, Freiburg i. Br. 2000, 66.

Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore. L'orientamento nella preghiera liturgica*, Edizione Cantagalli, Siena 2006, 28-31.

Vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 30-31.

Gamber, K., *The Reform of the Roman Liturgy: It's Problems and Background*, Una Voce Press, San Juan Capistrano, California 1993, 84.; Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 31.

Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 61-62.

Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 67-68.

Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, Agapé Kiadó, Szeged 2000, 38-39.

Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 55. Borromeo Szent Károlytól maradt ránk a Trienti Zsinat után megújult templomépítészet kulcsműve, az *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae* c. mű, amely 1577-ben jelent meg, s ebben a milánói érsek azt írja, hogy a *capella maior*-nak keleteltnek kell lennie, s a főoltárnak is kelet felé kell néznie. Ahol ez lehetetlen, ott előnyt élvez a nyugati irány, s ilyenkor az Egyház rítusával összhangban (*pro Ritu Ecclesiae*) a főoltáron celebrált miseáldozat közben a pap arccal a nép felé fordul. Borromeónak bizonyára azok a római bazilikák voltak a fejében, amelyek apszisa nyugatra, bejárata kelet felé néz, s ahol a misét a nép felé celebrálják. A püspök erőfeszítése, hogy a templomépítészetet megújítsa, része volt annak a nagyívű programnak, mely Milánó számára a *Secunda Roma* (második Róma) címet akarta kivívni; mindazonáltal Borromeó számára is a keleti irány volt az elsőbbséget élvező elv a liturgiában és a templomépítészetben. Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 70-71.

Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 71-72.

Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 71.

Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 71.

Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, Johannes Verlag, Einsiedeln 1985, 123.

Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 72. Alapvetően három indítéka volt ennek: a Zsinat előtti misében az olvasmányokat az oltárra fektetett misekönyvből kellett végezni, a hallgatóságnak háttal, ami élettelen formáságnak tűnt – az oltárnak a nép felé fordítása ezt könnyűszerrel orvosolni látszott; továbbá, helyre akarták állítani a mise egyik lényegi szempontját, a lakoma-jellegét az áldozat mellett; végezetül, a szembemisézés ősi gyakorlatára hivatkoztak. Mindazonáltal, a zsinati instrukció helyreállította a Biblia népnyelvű olvasását, és az ambó, ill. felolvasóállvány használatát, ezzel a szembemisézés alapvető indoka megszűnt; a szembemisézést nem szabad valamilyen 'csodaszernek' tekinteni: ez csak akkor tud áldásos hatást kifejteni, ha lehetővé válik az oltár körül való gyülekezés, ami a leginkább kisközösségek esetében lehet alkalmas; azt, hogy a szembemisézés lett volna az ősi és egyetemesen elterjedt gyakorlat, a mai liturgiatudomány egyértelműen cáfolja. Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 70-71.

- Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 71-72.
- Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 37-38; vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 17-18.
- Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 38.
- Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 72.
- Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 73.
- Vö. Dobszay L., *Jegyzetek a liturgiáról*, Új Ember Kiadó, Budapest 2001, 242;
- Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 68-69.
- Dobszay L., *Jegyzetek a liturgiáról*, 242.
- Ratzinger, J., *Beszélgetés a hitről Vittorio Messori-val*, Vigília Kiadó, Budapest 1990, 116.
- Vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 19.
- Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 35-36.
- Vö. Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 32-33.
- Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 75.
- Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 53-54.
- Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 31.
- Alácsi E. J., *A szembemisézés gyakorlatának kritikája*, 32; Vö. Gamber, K., *The Reform of the Roman Liturgy*, 162.
- „A paradicsomkert keleten feküdt a Teremtés könyve második fejezetének septuaginta fordítása szerint, ezért így azt a vágyunkat jelezzük, hogy visszatérjünk oda”; *Summa Theologiae*, II-II, q. LXXXIV, ad. 3.
- Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 61. 65-66.
- Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, 122.
- Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, 124.
- „Vajon az *Institutio Generalis Missalis Romani* 299. pontjában olvasható kifejezés olyan normát állít-e, melynek értelmében tilosnak kell tekinteni a papnak *versus absidem* elhelyezkedését?”
- Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad questiones de nova Institutione Generalis Missalis Romani*, in CCCIC 32, 2000, 171-172.
- Vö. Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 61. 73.
- Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 73.
- Bouyer, L., *Építészet és liturgia*, 62-63.
- Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 62-63.
- Vö. Ratzinger, J., *Új éneket az Úrnak!*, Jel Kiadó, Budapest 2007, 179-180.
- Ratzinger, J., *Új éneket az Úrnak!*, 185. 187-188.
- Ratzinger, J., *Új éneket az Úrnak!*, 189.
- Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 73-79.
- Vö. Lang, U. M., *Rivolti al Signore*, 79-85.

Summary

Cardinal Robert Sarah, prefect of the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments, offered the opening speech at the 2016 Sacra Liturgia conference in London. In his address he placed before the priests and faithful his plea to move towards a more faithful implementation of Sacrosanctum Concilium. He asked to exercise again the earlier orientation during the Sacred Liturgy where the priest and the faithful turned together into the same direction - eastwards or at least towards the aspe - to the Lord who comes, in those parts of the liturgical rites when we are addressing God. It is of utmost importance to step in ensuring that in the celebration the Lord is truly at the center. This ancient and universally spread celebration manner is based on three elements: The Holy Liturgy is a sacred action and a ceremonial feast. Considering historical facts we can proclaim that Jesus did not look face to face to his apostles when establishing the Sanctissimum. Mainly because it was against all known ancient table etiquettes and on the other hand during the Last Supper, all present, Jesus and the apostles as faithful Jews were not sitting facing each other but rather facing into one direction, The Zion Sanctuary, according to the Jewish Liturgical legislations. Since the Holy Liturgy is not only a ceremonial feast but a sacred action hold in a community, it is far better done in the versus orientem celebration manner where the priest is standing at the head of the community while showing the Holy Sacrifice of the Altar. This Symbolism is far better expressing the unity of the priest and the community when assembled they are looking together into the same direction - to God. It is also of an utmost significant importance during the celebration of the Holy Liturgy, according to the faith of the Church to implement, to represent the return of the glorified Jesus, "The Lord who will come", the eschatological-parousial dimension. The celebration of the Holy Liturgy, oriented eastwards is implementing at the same time that we are entering the future of history, new heaven and earth, leading us to Jesus Christ. The priest and the faithful when present at the mystery of faith, should not be there as strangers or just silent spectators, on the contrary, through a good understanding of the rites and prayers they should take part in the sacred action with devotion and full collaboration. This way they should be instructed by God's words and be nourished at the table of the Lord's body to give thanks to God. Through Christ the Mediator they should be drawn into ever more perfect union with God and with each other, so that finally God may be all in all. This way of implementation provides furthermore the greatness of the Eucharist and also transcendent value, helping to prevent the community of closing up and of withdrawing into itself.